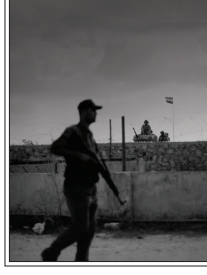


ANALİZ

TEMMUZ 2014 SAYI: 102

TUNUS, MISIR, LİBYA VE SURİYE
ORDULARIN "ARAP BAHARI"NA ETKİSİ

VEYSEL KURT



TUNUS, MISIR, LİBYA VE SURİYE
ORDULARIN “ARAP BAHARI”NA ETKİSİ

VEYSEL KURT

COPYRIGHT © 2014

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Tasarım: : M. Fuat Er
Uygulama : Ahmet Özil
Baskı : Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90
www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43
Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C. Office

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 1106
Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099
www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No 19 Cairo MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
ORTADOĞU'DA ORDU-REJİM İLİŞKİLERİ	8
TUNUS: BARIŞÇIL SİYASAL DÖNÜŞÜM VE ORDU	10
MİSİR: DEVRİMDEN DARBEYE ORDU	12
LİBYA: BÖLÜNEN ORDU, BEKLENEN KAOS	18
SÜRİYE: ARAP BAHARININ KIŞI	19
SONUÇ	21

YAZAR HAKKINDA

Veysel KURT

SETA Dış Politika Direktörlüğünde Araştırmacı olarak çalışan Veysel Kurt, Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda başladığı Yüksek Lisansını 2009 yılında tamamladı. Doktora çalışmasına İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda devam etmektedir. Ortadoğu'da otoriter rejimler, demokratikleşme, asker-sivil ilişkileri konularında çalışan Kurt'un, siyaset bilimi alanında yayınlanmış makaleleri ve yorumları bulunmaktadır.

ÖZET

2010 yılının sonunda Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da otoriter rejimlerin değişimi talebiyle başlayan ve çeşitli formlarda hâlâ sürmekte olan “Arap Baharı” birçok çalışmaya konu oldu. Bu çalışmada protestoların yaşandığı dört farklı ülkedeki değişim süreçleri, orduların etkisi merkeze alınarak incelendi. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde ordu-rejim ilişkilerinin tarihi ve ordu yapılanmaları kısaca ele alındı. Çalışmanın odak noktası ise, orduların değişim dalgası karşısında takındıkları tavrı belirleyen ana unsurlar. Bu unsurlar kısaca, ordunun etnik, mezhepsel veya kabilevi bir örgütlenmeye dayanıp dayanmaması, bir başka deyişle kurumsallaşma derecesiyle protesto hareketlerin niteliği ve niceliğidir. Bu unsurlar ordunun yalnızca protestolar karşısında takındığı tavrı belirlemekle kalmadı, aynı zamanda ordunun bütünlüğünü koruyup koruyamaması noktasında da etkili oldu.

“Arap Baharı” sürecinde ayaklanmaların yaşandığı ülkelerin tümünü analiz etmek bu çalışmanın çerçevesini aşan bir mahiyete sahip. Dolayısıyla, genel bir tablo çıkarmak amacıyla, ordunun bütünlüğünü koruduğu ve göstericilere müdahale etmediği, böylece iktidar değişimi yaşandığına şahit olduğumuz Mısır ve Tunus; ordunun bölündüğü, fakat iktidar değişiminin yaşandığı ülkelerden Libya; çeşitli düzeylerde kopmalar yaşanmasına rağmen büyük ölçüde rejime sadık kalan ordunun müdahalesi sonucunda önce iç savaşa sonra da uluslararası bir soruna dönüşen Suriye’deki devrimci süreç incelendi.

“Arap Baharı” sürecinde ordu-iktidar ilişkileri sürecin rejim değişikliğine mi, yoksa iç savaşa mı evrileceği noktasında çok önemli bir rol oynamıştır.

GİRİŞ

17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla Tunus'ta başlayan protestolar kısa sürede diğer ülkelere yayıldı ve sonrasında bu süreç "Arap Baharı" olarak adlandırıldı. "Arap Baharı" sürecinin üç önemli dinamiği var: Geniş çaplı protestolar, protestolar karşısında ordunun tavrı ve uluslararası destek. Protestoların görüldüğü ülkelerin hem siyasal hem de sosyal açıdan benzeşen ve farklılaşan yönleri var. Benzeşen yönler arasında uzun süredir otoriter rejimlerin hakim olması, adil bir ekonomik dağılımın olmaması, sosyo-ekonomik açıdan üst sınıfı oluşturan kesimlerin rejim ile yakından ilişkili çevrelerden oluşması sayılabilir. Bu sosyo-ekonomik ve kurumsal benzerliklere rağmen Tunus, Mısır, Libya, Yemen, Suriye, Ürdün ve Bahreyn gibi büyük çaplı gösterilerin gerçekleştiği ülkelerde farklı dinamiklerin devreye girmesi ile süreç farklı noktalara evrilmiştir. Bu ülkelerden Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'de iktidar değişimi gerçekleşirken, Suriye'de rejimin iktidarda kalabilmek için tüm gücünü kullanması sonucu mesele önce bölgesel, sonra da uluslararası bir boyut kazandı. Ürdün ve Bahreyn'de ise protestolar sonuçsuz kaldı.

Bu çalışma, devrimci hareketlerle başlayan sürecin farklı ülkelerde farklı noktalara evrilmesini ordunun tavrı ile açıklamakta. Devrimci hareketlerin ortaya çıktığı ülkelerin ordularının söz konusu hareketlere yönelik farklı tepkiler vermesi, sürecin yönünü belirleyen temel unsur oldu.

Ordunun devrimci hareketlere müdahale ettiği Libya ve Yemen'de ordu bölündü ve böylece iktidar değişimine giden yol açıldı. Suriye'de ise ordudan çeşitli düzeylerde kopmalar yaşansa da ordu büyük ölçüde bütünlüğünü korudu. Bahreyn'de ordunun bütünlüğünü koruması ve Suudi Arabistan'ın çok kısa süre içinde rejime destek için asker göndermesi protestoların kısa sürede sona ermesine neden oldu. Suriye'de ordunun iktidarı sahiplenmesi ve ayrıca Rusya ve de İran'ın desteği ile Esed iktidarı hâlâ varlığını sürdürüyor.

Bu çalışmanın amacı büyük çaplı protestoların yaşandığı ülkelerde orduların takındığı tavrı analiz etmek ve hem farklı ülkelerde ordunun farklılaşan tavrını hem de bu tavrın sonuçlarını incelemektir. Ordunun protestolar karşısındaki tutumu söz konusu ülkelerdeki ordu-sivil ilişkileri, devrimci hareketlerin niteliği ve orduların bu hareketlere karşı müdahale kapasitesi üzerinden analiz edilecektir.

ORTADOĞU'DA ORDU-REJİM İLİŞKİLERİ

Arap ülkelerinde bağımsızlık sonrası süreçte özellikle sivil rejimlerin kurumsallaşması ve sürekliliğini korumasına dair bir beklenti vardı. Ancak siyasal iktidarların ekonomik ve siyasal olarak istikrar sağlayamamaları, adil bir ekonomik dağılım mekanizması kuramamaları, sömürgeci güçlerin yerel siyasi otoriteyi tanımasına rağmen bir şekilde varlıklarını devam ettirmeleri bu siyasi iktidarların halk nezdindeki meşruiyetini zedeledi. Bağımsızlık süreçlerinde askeri unsurların oynadığı rol halkların milliyetçilik duyguları ile birleşince darbe yoluyla siyasete hakim olan ordunun iktidarına meşruiyet sağlaması zor olmadı. Darbe ile iktidarı ele geçiren bütün rejim-

lerde yönetim mekanizmasının başında darbeyi gerçekleştiren ordu mensubu kişiler yer aldı. Ancak ordular darbe ile iktidara gelmelerine rağmen askeri bir rejim kurmadılar. İktidara hükmedecek araçlara sahip olmayı ve gerektiğinde siyasi iktidara müdahale etmeyi seçerek yönetim mekanizması içinde etkili noktalarda yer aldılar.¹ Böylesi bir tercih iktidarı kontrol altında tutma avantajı sağlarken, siyasi ve ekonomik başarısızlık riskini de bertaraf etmiş oldu. Örneğin Cemal Abdünasır 1967 hezimetinin faturasını üstlenmesine rağmen Mısır ordusu kurumsal düzeyde sahip olduğu avantajları kaybetmedi.

Ortadoğu Arap rejimlerinin değişimine yönelik literatürün önemli bir kısmı sivil-asker ilişkileri üzerine odaklanmış ve ordunun, rejimin değişimi konusunda kilit bir rol oynadığını savunmuştur. Buna göre güvenlik güçleri rejimin kontrolü altında olduğu sürece, devrim mümkün değildir ve güvenlik güçlerinin değişimi engelleme istek ve kapasitesi rejimin kaderini belirlemektedir. Bu durumda ortaya çıkan soru şudur: Güvenlik güçleri hangi durumlarda rejim değişimine yönelik taleplere karşı durmaz, hangi durumlarda ise bu taleplere karşı rejimi koruma altına alır?

Rejim değişimi talepleri karşısında güvenlik güçlerinin pozisyonunu belirleyen dört temel unsur vardır: Mali durum, uluslararası destek, ordunun kurumsallaşma derecesi ve rejime yönelik muhalif hareketlerin büyüklüğü. Bu dört unsur rejim değişimini etkilemektedir. İlk iki faktör güvenlik güçlerinin rejimi koruma kapasitesini; son iki unsur ise rejimi koruma isteğini etkiler.²

Ancak bu dört unsurdan en önemlisi güvenlik birimlerinin kurumsallaşma derecesidir. Buna göre güvenlik birimleri ne kadar kurumsallaşırsa siyasetten uzak durur ve politik reform taleplerine karşı durmaz. Ancak düşük düzeyli kurumsal-

laşma siyasi erke bağlı olur ve rejim değişimine ya da siyasi reform taleplerine iktidarın iradesi doğrultusunda karşı durur. Kurumsallaşma, ordunun siyasetten tamamen uzak durmasını değil, belirli prensiplerle yönetilmesini işaret etmektedir. Bu prensipler kariyer ilerlemesinde siyasi ya da başka bağlılıkların değil, liyakata dayalı, meritokratik anlayışın işlerliğini; ordunun siyasi iktidar hesabı yapmaksızın ulusal çıkarlara göre davranmasını ve olağanüstü gelişmeler karşısında rasyonel karar almasını kapsamaktadır. En önemlisi de ordu siyasi iktidara kimin sahip olduğundan bağımsız olarak bir kimliğe ve meşruiyete sahiptir ve bu kimliği dolayısıyla siyasi mekanizmaya karşı bir özerkliği vardır. Bu nitelikteki ordular, rejim ya da iktidar değişiminden etkilenmez. Bu değişim kendi meşruiyetleri ve varlıkları ile doğrudan ilgili değildir ve dolayısıyla reform süreçleri ya da iktidar değişimi karşısında taraf olmazlar.

Otoriter Arap rejimlerin kuruluş momenti ve tarihsel evrim süreci ordu-rejim ilişkilerinde önemli bir faktör olagelmıştır.

Kurumsallaşamayan güvenlik birimleri ise patrimonyal bir niteliğe bürünür. Patrimonyal düzende birimler meritokratik işleyişten uzak, kayırmacı bir anlayışla yönetilir ve kariyer gelişimi ile iç hiyerarşi siyasi, etnik ya da kültürel unsurların etkisinde kalır. Siyasi iktidar karşısında özerk bir kimliğe ve statüye sahip bir birim değildir.³ Dolayısıyla kurumsal bir kimlikten ziyade üst düzey yöneticilerin inisiyatifi ile işleyen bir birim özelliği taşır. Bu yöneticiler genellikle siyasi iktidarla sıkı bir ilişki içindedir ve yalnızca statülerini değil varlıklarını da iktidara borç-

1. Steven A. Cook, *Ruling But Not Governing: The Military and Political Development in Egypt, Algeria and Turkey*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2007).

2. Eva Bellin, "The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: Exceptionalism in Comparative Perspective," *Comparative Politics*, c. 36, no. 2 (2004), s. 142-143.

3. Eva Bellin, "The Robustness of Authoritarianism in the Middle East," s. 145-146

ludur. Dolayısıyla muhalefetin taleplerine karşı, iktidarda bulunan grup ya da partiye göre strateji geliştirerek kesin bir şekilde taraf olur. Bu şartlarda siyasi reform süreçleri ya da iktidar değişimi orduyu doğrudan ilgilendirecektir. Bu durumda ordu, reform ve değişim taleplerine karşı olumsuz bir tavır sergiler.⁴

Orduların kurumsallık derecesini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Bunların en önemlisi, siyasi iktidarın niteliğidir. Demokratik rejimlerde ordunun üst düzey bir kurumsallaşma derecesine ulaşması beklenir. Siyasi iktidar, adil ve tarafsız seçim mekanizmaları işletilerek halkın tercihleri doğrultusunda ve genelde barışçıl süreçlerle oluştuğundan ordu iç siyasete değil, dış tehditlere odaklanarak kendini konumlandırır.

Otoriter rejimlerde ise rejim değişimi genel olarak ya askeri darbe ya da devrimlerle gerçekleşmektedir. Her iki seçenekte de güvenlik birimleri, özellikle de ordu, çok kritik bir role sahiptir ve dolayısıyla siyasi iktidara karşı tam bir özerkliğe sahip değildir.

Otoriter Arap rejimlerin kuruluş momenti ve tarihsel evrim süreci ordu-rejim ilişkilerinde önemli bir faktör olagelmıştır. Ayrıca iktidarın etnik, mezhep ya da aşiret gibi bir azınlık unsuruna dayanıp dayanmadığı da önemli bir faktördür. Azınlık rejimlerinde siyasi iktidar önemli ölçüde silahlı kuvvetleri kullanarak ayakta durabilmektedir. Azınlık olmayan rejimlerde ise bahsedilen tarihsel tecrübe ordu-rejim ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. “Arap Baharı” sürecinde orduların müdahale iradesini şekillendiren temel motivasyon bu olmuştur. Bu çerçevede burada, Tunus, Mısır, Libya, Bahreyn, Suriye ve Yemen’deki devrimci hareketlerin evrildiği süreç ordu-rejim ilişkileri çerçevesinde incelenecek ve vardıkları farklı noktalar bu kapsamda değerlendirilecektir.

4. Eva Bellin, Reconsidering the Robustness of Authoritarianism in the Middle East Lessons from the Arab Spring, *Comparative Politics*, c. 4, no. 2 (Ocak 2012), s. 129.

TUNUS: BARIŞÇIL SİYASAL DÖNÜŞÜM VE ORDU

Tunus, rejim karşıtı hareketlerin ilk başladığı ve yayıldığı ülkedir. Tunus ordusu bu hareketlere müdahale etmeyerek çok kritik bir rol oynamıştır. Ordunun bu tavrı Tunus’taki protestocuları cesaretlendirmiş ve bin Ali iktidardan ayrılana kadar meydanlarda kalmalarına zemin hazırlamıştır. Tunus’taki muhalif hareketlerin bir anlamda “cezasız kalması” benzer protestoların diğer ülkelere de sıçramasına zemin hazırlamıştır.

Ordu-Rejim İlişkisinin Kısa Tarihi

Bin Ali’nin devrilışinden önce Tunus’ta ordu-rejim ilişkileri diğer Arap ülkelerinden oldukça farklı bir seyir izlemiştir. Diğer Arap ülkelerinin aksine Tunus’ta ordu ile siyasi iktidar arasında belirgin bir mesafe vardı. Bu konumlanma Burgiba’nın Fransa’yı model alarak orduyu siyasetten uzak tutma çabasına dayanır. Burgiba ordu mensuplarını, kendi kurduğu Anayasal Sosyalist Partisi de dahil, herhangi bir siyasi kuruma angaje olma hakkından mahrum bıraktı. Öte yandan Burgiba’nın zaman zaman Tunus içinde ortaya çıkan muhalif hareketlerin bastırılması için ordu birliklerini değil de, “ulusal muhafızlar” ve para-militer “Kamu Düzeni Birlikleri” gibi silahlı unsurları görevlendirmesi, orduyu iç meselelerden uzak tutma çabasına dayanmaktadır. Ayrıca ordu endüstrileşme ve modernleşme sürecinin bir parçası da olmamıştır.

Tunus’un İsrail’e coğrafi olarak sınırının olmaması ve diğer Arap ülkelerindeki gibi İsrail tehdidi merkezli söylemin Tunus siyaseti içinde yer etmesine imkan tanımamıştır. İsrail tehdidinin sürekli dolaşımında tutulması, birçok Arap rejimine ordu üzerinden siyaset yapma ve orduya da siyasi bir aktör olma imkanı sunmuşken, Tunus’ta bu durum gerçekleşmemiştir. Siyasi süreçlere bir aktör olarak katılmaması orduyu kendi içinde bütüncül ve “özerk”, fakat yeri geldiğinde siyasi otoriteye hesap veren, kendi görev alanı-

la ilgili siyasi kararları tatbik eden bir konumda tutmuş oldu. Ordu iç karışıklığın yaşandığı 1978 ve 1984 yıllarında isyanları bastırması ve hemen kışlasına geri çekilmiştir.⁵ En son 2008 yılında Gafsa bölgesinde meydana gelen ayaklanmaya karşı ordu göreve çağırılmıştır.⁶

Zeynel Abidin bin Ali, 7 Kasım 1987 tarihinde "anayasal bir darbe" olarak nitelendirilen⁷ bir hamle ile Burgiba'yı cumhurbaşkanlığı makamından indirerek yerine geçmiştir. Bin Ali, asker kökenli olmasına rağmen daha çok Dışişleri ve güvenlik birimlerinde görev almıştı. Darbeyi gerçekleştirmeden yaklaşık iki yıl önce İçişleri Bakanlığına, sonrasında ise Başbakanlığa atanmıştı. Cumhurbaşkanlığı döneminde bin Ali orduyu siyasetten uzak tutma stratejisini daha ileri bir noktaya götürmüştür. Bununla beraber, kendisine bağlı güvenlik birimlerini ekipman, insan unsuru ve fiziksel şartlar bağlamında geniş imkanlar tanıyarak iktidarını bu unsurlara dayandırmıştır. Örneğin 2011 yılında yaklaşık 27 bin askerin olduğu ülkede⁸ diğer güvenlik birimlerinin personel sayısının 130 bin ile 150 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Gayri Safi Milli Hasıla'nın da yalnızca yüzde 1,4'ü orduya ayrılmaktadır.⁹ Bin Ali'nin bu stratejisinin sonuç verdiği ifade edilebilir. Nitekim rüşvet, yolsuzluk ve kayırmacılığın iktidarın sıradan birer uygulaması haline geldiği bu dönemde itaatten sapmayan ordu "büyük sessiz birim" olarak nitelendirilmiştir.¹⁰

İktidarla arasına mesafe koyması, siyasete bulaşmaması ve diğer bölge ülkelerinin ordularına nazaran çok daha meritokratik bir işleyişe sa-

hip olması Tunus ordusunun profesyonel bir güvenlik gücü olmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca askerlik sisteminin zorunlu askerlik uygulamasına dayanması da halkla etkileşimini sağlamaktadır. Bütün bu özellikleri dolayısıyla 17 Aralık'ta başlayan ve Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesi ile sonuçlanan süreçte protestoculara müdahale etmemesi ve müdahale edebilecek diğer güvenlik birimlerine karşı önlem alması şaşırtıcı olmamıştır.

Devrimci Hareket ve Ordunun Tavrı

17 Aralık 2010'da Sidi Bouzid kentinde başlayan isyan kısa sürede başkent Tunus ve diğer şehirlerle sıçradı. Bu süreçte gösterilerin yalnızca niceliği değil, niteliği de değişti. Ekonomik ve sosyal taleplerle başlayan protestolar, rüşvet ve yolsuzluğun bitirilmesi ve nihayetinde bin Ali'nin iktidardan ayrılmasına ilişkin taleplere dönüştü. Bu dönüşüm iktidar mekanizmalarını da harekete geçirdi. Cumhurbaşkanlığına bağlı güvenlik güçleri ve polis harekete geçti ve göstericilerin üzerine ateş açtı; ancak birçok yerde göstericileri dağıtamadı.¹¹ Bunun üzerine ordu birlikleri gösterilerin büyümesini engellemek ve dağıtmak üzere 12 Ocak 2011'de sokaklarda konuşlandırıldı. Ancak göstericilerin orduyu diğer güvenlik birimleri ile birlikte hareket etmeyeceğine yönelik bir hissiyat içerisinde gördüklerine¹² şahit olundu; askerlerin de birçok yerde göstericilere müdahale etmediğine, onlarla iyi geçindiğine ve hatta onların arasına karışarak destek olduğuna dair haberler geldi. Bu durum polisin gösterdiği reaksiyonun tersi bir davranıştı. Üstelik ordu mensuplarının bu tür davranışları bireysel kararlarla şekillenmiyordu; Genelkurmay Başkanı Raşid Ammar göstericilere ateş edilmesini yasaklamış ve hatta polisin ateş etmeye devam etmesi halinde müdahale edeceklerini açıklamıştı. Ayrıca polisin ateş açtığı sokaklarda göstericilerin

5. L. B. Ware, "The Role of the Tunisian Military in the Post-Burgiba Era", *Middle East Journal*, c. 39, no. 1 (Kış 1985), s. 27-28.

6. Tunisia: Behind Tunisia's Economic Miracle: Inequality and Criminalization of Protest, Amnesty International, Haziran 2009.

7. L. B. Ware, "Bin Ali's Constitutionla Coup", *Middle East Journal*, c. 42, no. 4 (Sonbahar 1988), s. 592.

8. The Military Balance 2012, 351-353, Routledge for IISS London, 2012.

9. Rouba Al-Fattal Eeckelaert, "The Arab Spring: Where Do The Arab Militaries Stand And Why?", Centre for European Policy Studies (CEPS) Paper, Brussels, 2012, s. 66.

10. Derek Lutterbeck, "Arab Uprisings and Armed Forces: Between Openness and Resistance", DCAF SSR Paper 2, s. 21.

11. David Kirkpatrick, "Behind Tunisia uprising, rage at wealth of ruling family", *New York Times*, 13 Ocak 2011.

12. Risa Brooks, "Abandoned at the Palace: Why the Tunisian Military Defected from the Bin Ali Regime in January 2011", *Journal of Strategic Studies*, c. 36, no. 2, s. 214.

orduya ait tank ve diğer araçların arkasına sığınabileceğine dair haberler yayıldı.¹³

Tunus ordusu bin Ali iktidarına karşı açıkça tavır almıştı. Bu tavrın alınmasında da Genelkurmay Başkanı Raşid Ammar belirleyici bir role sahipti. Gerginliğin tırmanması üzerine Ammar, 14 Ocak 2011'de bin Ali'ye iktidarı sürdürmeyeceğini bildirdi ve ülkeyi terk etme çağrısında bulundu. Aynı bir güvenlik yapılanması olan Başkanlık Muhafızları Komutanı Ali Seriati, protestolar bastırılıp sükunet sağlanınca ülkeye geri gelmek üzere bin Ali'yi ülkeyi terk etmesi için ikna etmişti.¹⁴ Bin Ali 14 Ocak'ta ailesi ile birlikte, ordu mensuplarının koruması altında Tunus'u terk etti. Ordunun bu tavrı, bin Ali iktidarının sonlanmasında en önemli faktörlerden birisi oldu.¹⁵

Bin Ali'nin ülkeyi terk etmesinden sonra da ordu bin Ali'ye bağlı Başkanlık Muhafızları gibi güvenlik güçleri ve bürokrasi ile mücadele etmeye devam etti. Bin Ali ülkeden ayrılır ayrılmaz Başkanlık Muhafızları Komutanı Ali Seriati de tutuklandı. Bu devrimin devam etmesi açısından çok kritik bir hamle idi. Bu şekilde hem Ali Seriati'nin protestoları bastırdıktan sonra bin Ali'yi geri getirme senaryosunun hem de bin Ali'nin yerine bir başka otokratın iktidarı devralmasının önüne geçilmiş oldu. Raşid Ammar göstericilere hitaben yaptığı bir konuşmada "Bizim devrimimiz sizin devriminizdir. Ordu, gençliğin devrimini boşa çıkarmak isteyenlerin çabasına karşı devrimi koruyacaktır"¹⁶ sözleri ile bir anlamda bin Ali sonrasına dair garanti verdi.

Tunus ordusunun rejimi korumak yerine bin Ali iktidarının sonunu getiren devrimci harekete destek vermesi ordu açısından anlaşılabilir ve rasyonel bir hareket tarzıydı. Devrimci hareketin belirli bir ideolojik kimliğe sahip olmaması,

etnik ya da mezhebi bir gruba dayanmaması, çok geniş bir tabana yayılması, hareketin başlıca meşruiyet kaynağıydı. Bu durumda ordunun müdahalesi risk-maliyet hesabı üzerinden değerlendirildiğinde anlaşılabilir bir çerçeveye oturmakta. Mevcut statükonun devamı ordu açısından bir kayıp; rejim değişiminin ise mevcut duruma nazaran belirli bir kazançta yol açması beklenebilirdi. Ordunun Tunus tarihi boyunca güvenlik sektörü içinde dezavantajlı bir konumda bulunması, belli bir kurumsallaşma düzeyini yakalamış olması ve siyasete müdahil olmaması gibi unsurlar dikkate alındığında ordunun tercihini bu şekilde kullanması anlaşılabilir bir durumdu.

MISIR: DEVRİMDEN DARBEME ORDU

Müesses Nizamın Temel Unsuru Ordu ve Rejim

Mısır'da ordunun müesses nizamın temel unsuru haline gelmesine yol açan en önemli gelişme Cemal Abdünnasır ve arkadaşlarının 1952'de gerçekleştirdiği askeri darbedir. Abdünnasır, 1948'de İsrail'e karşı savaş kaybetmiş, İngiliz etkisinden kurtulamamış ve ekonomik faaliyetlerin küçük bir toprak aristokrasi lehine işlediği bir hükümetten sonra ülke yönetimini ele aldı. Teknik anlamda askeri bir darbe olmasına rağmen Abdünnasır'ın darbe sonrası ortaya koyduğu performans bu darbenin devrim olarak adlandırılmasına yol açtı. Abdünnasır'ın yönetimi altındaki Mısır'ın hızlı bir biçimde kalkınması, toprak reformunun gerçekleştirilmesi, Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi ve Pan-Arabist bir ideoloji ile Ortadoğu ülkeleri arasında öne çıkması, ordunun Mısır halkı nezdinde meşrulaşmasını sağladı. Bu başarının yanında sürekli bir şekilde gündemde olan İsrail tehdidi hem ordunun siyasal arenada oynadığı rolün hem de sürekli bir şekilde artan ayrıcalıklarının sorunsallaştırılmasının önünü tıkadı.

Ancak ordunun başat pozisyonu 1967'de İsrail'e karşı kaybedilen savaştan sonra sarsıldı.

13. Dereck Lutterbeck, "Arab Uprisings and Armed Forces", s. 24.

14. Peter J. Schraeder ve Hamadi Redissi, "Ben Ali's Fall", *Journal of Democracy*, c. 22, no. 3 (Temmuz 2011), s. 13.

15. Clement M. Henry ve Robert Springborg, "A Tunisian Solution for Egypt's Military", *Foreign Affairs*, 21 Şubat 2011.

16. "Tunisia's military 'will protect revolution': army chief", *Euro-news*, 24 Ocak 2011.

Bu savaştan sonra Nasır ordu içinde bazı düzenlemelere giderek onu siyasetten çekmeye ve daha profesyonel bir noktaya taşımaya çalıştı. Bu durum kabineye de yansdı ve kabinedeki asker kökenli bakan sayısında önemli oranda bir düşüş yaşandı.¹⁷ 1970 yılında Nasır'ın ölümü üzerine Cumhurbaşkanlığı koltuğuna gelen Enver Sedat da asker kökenli idi, ancak kendi otoritesini devam ettirebilmek amacıyla ordunun üst düzey kademelerinde birçok değişiklik yaptı ve orduyu siyasetten uzak tutma politikasını Nasır'dan daha etkili bir şekilde uyguladı.

Sedat'ın 1973 savaşında kazandığı prestij hem orduya ilişkin uyguladığı siyaset hem de "infitah" olarak bilinen ekonomik reformlar konusunda elini rahatlattı. Sedat, 1977 yılında gerçekleşen "Ekmek İsyanları"nda polislin gösterileri bastıramaması üzerine orduyu sokaklara sürdü ve ordu isyanları bastırıp kışlasına döndü. Sedat'ın ordudaki üst düzey Nasırcı subayları tasfiyesi ile orduyu siyasetten çekmesi, ordu üzerinde hakiyet kurduğunun göstergesi olarak okunabilir.¹⁸ Sedat'ın 1978'de imzaladığı Camp David ve 1979'da İsrail-Mısır anlaşmaları ordu tarafından engellenmedi. Ancak Sedat'ın 1981 yılında ordu mensubu bir grup subay tarafından öldürülmesi bu anlaşmaların yarattığı hoşnutsuzluklara dair önemli bir gösterge olarak okunabilir.

Sedat'ın başlattığı ekonomik reformlar Mübarek döneminde de devam etti. Bu politikaların etkisiyle 1970'lerde askeri ve sivil endüstri, tarım ve altyapı kollarında başlayan¹⁹ ve zamanla hem sektörel olarak genişleyen hem de büyüyen yatırımlar Mısır ordusunu Mübarek döneminde bir holdinge dönüştürdü. 1979'da çıkarılan bir

kanunla ordunun ekonomik faaliyetleri kanunla garanti altına alındı. Buna göre orduya ticari bankalarda hesap açma ve hükümet bütçesinden bağımsızlık hakkı tanındı. Böylece ordunun ticari faaliyetlerinden elde edilen gelirler merkezi bütçeye gitmemekte ve ordunun kurduğu ekonomik çarkın içinde kalmaktadır.

Mısır ordusu hem 25 Ocak devrimi sırasında takındığı tavırla hem de 3 Temmuz darbesiyle Mısır iç siyasetini şekillendiren güç oldu.

1991 yılında IMF ile imzalanan anlaşma da en çok generallere çıkar sağladı. Ne devlet kapitalizmi ne de serbest piyasa ekonomisine kapı açan bu özelleştirme ve ekonomik yapılanma, generallerin sadece orduya ait şirketlerde değil özelleştirilen şirketlerde de yöneticilik pozisyonu kazanmasının ve önemli bir gelir elde etmelerinin yolunu açtı. Bu tarz iş kollarında faaliyet gösteren emekli bir generalin maaşı 16 bin dolar ile 83 bin dolar arasında değişmekte.²⁰ Kesin bir rakam olmamakla birlikte ordunun Mısır ekonomisi içindeki ağırlığı yüzde 25-40 arasında bir orana denk geliyor. Bu oran daha gerçekçi bir değerlendirme ile yüzde 15-20 olarak alınsa bile²¹ ciddi bir orana denk gelmektedir. Sedat'ın iktidara gelişinden itibaren aktif siyaset içinde görünürlüğü azalan ordu ekonomik olarak çok güçlendi ve siyasi mekanizma karşısındaki gücünü ekonomik güç olma yoluyla korumuş oldu.

Ordunun bu ekonomik gücü kendisini siyasal iktidardan özerkleştirmiştir. Bu durum siyasi iktidarın müdahalesini azaltarak profesyonelleşme düzeyini etkilemiş olsa da birçok açıdan de-

17. Kabinedeki asker-sivil bakanların dağılımı için, Mark N. Cooper, "The Demilitarization of the Egyptian Cabinet", *International Journal of Middle East Studies*, c. 14, no. 2 (1982), s. 204-207.

18. İmad Harb, "The Egyptian Military in Politics: Disengagement or Accommodation?", *The Middle East Journal*, c. 57, no. 2 (Bahar 2003), s. 283.

19. Stephen Gotowicki, "The Military in Egyptian Society", *Egypt at the Crossroads: Domestic Stability and Regional Role* içinde, der. Phebe Marr, (Washington: National Defence University Press, 1999), s. 110.

20. Yezid Sayigh, "Above The State: The Officers' Republic in Egypt", *Carnegie Papers*, 2012, s. 19.

21. Can Acun, "Mısır Ordusunun İktisadi Krallığı," *Yeni Türkiye*, 26 Nisan 2013.

zavantajlar da barındırmaktadır. Ordunun ekonomik faaliyetleri ordu mensuplarını -özellikle üst düzey subayları- birer askerden ziyade birer müteşebbis gibi davranmaya itebilmekte. Ordunun ekonomik faaliyetlerini kontrol edebilen ve bu mekanizmadan yararlanma imkanı bulan subaylar ile bu imkandan mahrum olan alt rütbeli görevlilerin gelirleri arasında özellikle 1991 yılından itibaren çok önemli bir fark oluştu. Mübarek iktidarı bu yolla kendi iktidarına üst düzey generallerin sadakatini sağladı. Mübarek kendisini ordu üzerinden korumaya yönelik çeşitli mekanizmalar da üretmiştir. Özellikle Olağanüstü Hal Yasası çerçevesinde sivilleri yargılama yetkisi, muhalif grupların siyasi propagandalarını olumsuz etkilemiştir. Kısacası Mübarek döneminde ordu ile Mübarek yönetimi arasında mevcut statükonun devamına dair zımni bir anlaşma olduğu ileri sürülebilir.

25 Ocak devrim sürecinde halka müdahale etmeyen ordu, 3 Temmuz darbesinden sonra darbeyi protesto eden halka gerçek mermilerle müdahale etti.

Ordu ile Mübarek arasında çeşitli anlaşmazlıklar da mevcuttu. Mübarek'in, oğlu Cemal'e -resmi bir şekilde deklare edilmese bile- kendisinin halefi olarak algılanmasına sebep olacak misyonlar yüklemesi bu sürtüşme alanlarının başında geliyordu. 1952'den beri asker kökenli cumhurbaşkanları tarafından yönetilen Mısır'ın sivil bir cumhurbaşkanına sahip olması ordu için riskli bir durumdu. Cemal Mübarek ve çevresinin Mısır'daki özelleştirme hamlelerinden yararlanarak özel sektördeki birçok iş kolunda etkili olması ve daha önemlisi, ekonomik liberalleşmeyi ve dış yatırımı savunması sözkonusu riskin ve ordudaki rahatsızlığın kaynağını oluşturmuş-

tu. Ayrıca Mübarek'in ordu dışındaki güvenlik birimlerine yaptığı yatırım da dikkat çekicidir. 1997'den 2012'ye kadar İçişleri Bakanlığı'nın bütçesi yaklaşık yedi kat artmışken Savunma Bakanlığı'nın bütçesi üç kat artmıştır.²²

Mısır'ın ihtiyatlı Geçiş Süreci: Devrimden Darbeye Ordu

Mübarek'in otuz yıllık iktidarının sonunu getiren 25 Ocak devrimi, Tunus devriminden sonra gerçekleşmesine rağmen Mısır'ın gücü ve bölgesel etkisi dolayısıyla hem bölgesel hem de küresel bağlamda çok daha dikkat çekici bir gelişme oldu. Bu yüzdendir ki, protestolar Mısır'da başlayıp belli bir evreye geldikten sonra devrim sürecinin "domino etkisi" ile bölgeye yayılıp yayılmayacağı tartışıldı. 1952'den beri asker kökenli cumhurbaşkanları tarafından yönetilen ve hem siyasal hem de ekonomik anlamda çok güçlü bir konumda olan Mısır ordusunun ülke genelindeki bu protestoların akıbeti üzerinde belirleyici olduğunu düşünmek abartılı bir yaklaşım değil. Nitekim ordu hem 25 Ocak devrimi sırasında takındığı tavırla hem de 3 Temmuz darbesi ile bölgesel düzeyde de etkileri görülen Mısır iç siyasetini şekillendiren başat aktör oldu.

Göstericiler Mübarek iktidarına karşı harekete geçtiğinde Mısır ordusu da sokaklarda konuşlandırıldı. Ordu ilk günlerde nasıl bir tepki vermesi gerektiği konusunda tereddüte düşüyse de ordudan gelen ilk açıklama "Mısır halkının isteklerinin meşru olduğu ve halka karşı şiddet kullanılmaması gerektiğine" yönelik ifadeler oldu.²³ Ancak üst düzey subaylar da bir yandan Mübarek'le görüşmeye devam ediyordu. Dahası gösteriler başladıktan bir hafta sonra Mübarek taraftarları develerle göstericilere saldırırken ordu birlikleri alanda bulunmasına rağmen müdahale etmedi ve göstericilere eve dönmeleri çağrısında

22. Hillel Frisch, "The Egyptian Army and Egypt's 'Spring'", *The Journal of Strategic Studies*, c. 36, no. 2 (2013), s. 4

23. "Military Calls Egyptian People's Demands "Legitimate"", AFP, 31 Ocak 2011.

bulundu. Üst düzey bir ordu yetkilisinin ifadesine göre ordu, Mübarek'e gelişmeleri yönetmesi için fırsat verdi ve eğer başarılı olsaydı hiçbir müdahalede bulunmayarak kışlasına geri çekilecekti.²⁴ Protestoların devam etmesi üzerine Mübarek sırasıyla, Cumhurbaşkanı yardımcısı atayacağını, kendisinin ve ailesinden herhangi bir kimsenin bir sonraki seçimde aday olmayacağını duyurdu; ancak halk ikna olmadı. Bunun üzerine Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi 10 Şubat'ta "Communiqué No. 1" başlığıyla, Mısır halkının kazanımlarını ve anavatanlarını koruma amacıyla alınacak tedbirleri belirleyen prosedürleri ucu açık bir zaman diliminde oluşturma girişimlerine başladığını duyurdu. Bu ifadelerde Cumhurbaşkanı ya da yardımcısının yer almaması daha önceki tecrübelerden²⁵ hareketle darbenin ilk işareti olarak görülebilir. Böylece ordunun olayların başladığı günlerde takındığı ikircikli tavrı yerini Mübarek karşıtlığına bırakıyordu. Bu arada sokağa çıkan askerlerin protestocular tarafından alkışlarla karşılanması ve onlarla kaynaşması, hatta üst düzey subayların da meydanlara inmesi²⁶ ordunun rejimi korumak için şiddet kullanmayacağı ve muhaliflerin yanında yer aldığına dair bir algı oluşturdu.

Konseyin yayınladığı ikinci bildiri ise, bir yandan gösterilerin meşru olduğu ve yolsuzluğa karşı ayaklanan ve reform talep eden halkın üzerine ateş açılmaması gerektiği vurgulanırken, öte yandan da ülkenin bir an önce normalleşmesi gerektiği ve herkesin evine ve işine dönmesi gerektiği ifade ediliyordu. Bu bildiri ise birçok yorumcu tarafından ordunun Mübarek iktidarına sahip çıktığı şeklinde yorumlanmıştır.²⁷

Mısır ordusunun asker ihtiyacının büyük bir kısmının zorunlu askerlik uygulamasıyla halktan sağlanıyor olması nedeniyle halkın her kesimi ile irtibatı vardı. Bu irtibat sokaklarda karşı karşıya kalan göstericiler ve askerlerin birbirine yabancı olmadığı gerçeğini ortaya çıkardı. Protestocuların dile getirdiği talepler aynı zamanda ordu mensuplarının büyük bir kısmının talepleriyle de çakışıyordu. Bu durumda emir verilse dahi askerlerin göstericiler üzerine ateş açıp açmayacağı şüpheliydi. Üst düzey bir generalin ifadesi ile "Generaller de yerine getirilmesinden emin olmadıkları emirleri vermek istemezler."²⁸

Öte yandan bu emir doğrultusunda askerlerin göstericilere ateş açmasından sonra olayları kontrol etmek zor olabilirdi. Bunun sebebi başta Tahrir Meydanı olmak üzere bütün şehirlerdeki göstericilerin hem çok kalabalık hem de sosyo-ekonomik ve ideolojik açıdan heterojen bir yapıda olmasıydı.

Mısır ordusu, Tunus'taki gibi Mübarek'e iktidarı terk etmesi için açıkça bir çağrı yapmadı, fakat kendisini desteklediğine dair bir algı da oluşturmadı ve 10 Şubat'tan itibaren yayınladığı bildirilerle Mübarek'i koltuğunda tutmak için bir tavır takınmayacağını belli etti. Bu tavır birçok yorumcu tarafından Mübarek'e karşı darbe olarak nitelendirildi.²⁹ Nitekim Mübarek iktidarı terk ettiğinde yönetimi Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi'ne bıraktığını açıkladı. Bunun üzerine Konsey, siyasi liderliği geçici bir süreliğine devraldığını ve geçiş sürecinden sonra bütün yetkileri seçilmiş demokratik bir hükümete bırakacağını açıkladı.³⁰ Konseyin yetkileri sivil hükümete devretmesi beklendiğinden daha uzun oldu ve

24. "Egyptian generals speak about revolution, elections", *Washington Post*, 18 Mayıs 2011.

25. Eliezer Be'eri, *Army Officers in Arab Politics and Society*, (New York: Praeger, 1969).

26. "15 Egypt Army Officers Join Protesters", Reuters, 11 Şubat 2011.

27. "Army Backs Mubarak in Second Statement", *Almasry/Alyoum*, 11 Şubat 2011; "Egyptian Army Backs Hosni Mubarak and Calls for Protesters to Go Home", *The Guardian*, 11 Şubat 2011; "Egypt: Military Shifts Posture Closer to Mubarak?", *Stratfor*, 11 Şubat 2011.

28. Patrick Galey, "Why the Egyptian Military Fears a Captains' Revolt", *Foreign Policy*, 16 Şubat 2012.

29. "Egypt's Army Helped Oust President Mubarak", BBC, 19 Şubat 2011; "Analysis: Military Coup Was Behind Mubarak's Exit", Associated Press, 11 Şubat 2011; "Army and Presidency at Odds – Says Former Intelligence Official", *Al Abram*, 11 Şubat 2011; "Quiet Military Coup Was Behind Mubarak's Resignation", *Haaretz*, 13 Şubat 2011.

30. "Text of Communiqué No. 4 from Egypt's Supreme Council of the Armed Forces", *McClathy Newspapers*, 12 Şubat 2011.

ABD'İN MİSİRA SAĞLADIĞI YARDIMLARA İLİŞKİN TABLO (MİLYON DOLAR)				
	Ekonomik	Askeri	UAEY*	Toplam
1948-1997	\$23,288.6	\$22,353.5	\$27.3	\$45,669.2
1998	\$815.0	\$1,300.0	\$1.0	\$2,116.0
1999	\$775.0	\$1,300.0	\$1.0	\$2,076.0
2000	\$727.3	\$1,300.0	\$1.0	\$2,028.3
2001	\$695.0	\$1,300.0	\$1.0	\$1,996.0
2002	\$655.0	\$1,300.0	\$1.0	\$1,956.0
2003	\$911.0	\$1,300.0	\$1.2	\$2,212.2
2004	\$571.6	\$1,292.3	\$1.4	\$1,865.3
2005	\$530.7	\$1,289.6	\$1.2	\$1,821.5
2006	\$490.0	\$1,287.0	\$1.2	\$1,778.2
2007	\$450.0	\$1,300.0	\$1.3	\$1,751.3
2008	\$411.6	\$1,289.4	\$1.2	\$1,702.2
2009	\$250.0	\$1,300.0	\$1.3	\$1,551.3
2010	\$250.0	\$1,300.0	\$1.9	\$1,551.9
2011	\$249.5	\$1,297.4	\$1.4	\$1,548.3
2012	\$250.0	\$1,300.0	\$1.4	\$1,551.4
2013	\$241.0	\$1,234.4	\$1.7	\$1,477.0
Total	\$31,320.3	\$41,809.2	\$44.5	\$73,174.0

*UAE: Uluslararası Askeri Eğitim ve Formasyon Yardımları

Kaynak: Congressional Research Center

bu süre yaklaşık 17 ay sürdü. Bu zaman zarfında Mısır'da Konseye karşı birçok protesto gösterileri düzenlendi ve can kayıpları yaşandı.

Tunus'la karşılaştırıldığında Mısır'da ordunun ikircikli bir tavır takınmasının çeşitli sebepleri var: Her ne kadar mevcut statüko ordunun temel ayrıcalıklarına dokunmuyordusa da Mübarek'in -muhaberat, polis gibi- diğer güvenlik kuvvetlerine yaptığı yatırımlar orduyu rahatsız ediyordu. Daha da önemlisi ise ordunun Mübarek sonrası döneme dair taşıdığı endişeydi. Mübarek'in, oğlu Cemal'e resmi bir şekilde deklare edilmese bile kendisinin halefi olarak algılanmasına sebep olacak misyonlar yüklemesi bu sürtüşme alanlarının başında geliyordu. Cemal Mübarek'i kabullene-meyen ordunun sahip olduğu ekonomik ayrıcalıkları ve siyasal dokunulmazlıkları, devrim sonrası kontrol edemeyeceği demokratik bir yönetim sonucunda kaybetmekten endişe ettiği açıktır.

Mısır'daki değişim sürecini belirleyen temel etmen olarak ordunun pozisyonunu merkeze al-

mak, ordunun uluslararası angajmanını da analiz etmeyi gerektirir. 1978 yılında gerçekleşen Camp David Anlaşması'yla ABD ile Mısır arasında yakın ilişkiler kuruldu ve ABD'nin Mısır'a yardımları başladı. Bu çerçevede Mısır, ABD'nin en fazla yardımını alan ülke oldu. ABD yardımlarının Mısır ekonomisine önemli bir katkı yaptığı algısını oluşturduysa da bu yardımlara göz atıldığında aslan payının askeri yardımlar başlığı altında gerçekleştiği görülür.

ABD'de askeri darbe ile yönetilen ülkelere yardım edilmemesine dair kanuna rağmen, Mısır'a sağlanan ABD yardımları 2014 yılında da devam ediyor. 2014 yılındaki yardımın 1.3 milyar dolarının askeri, 250 milyon dolarlık kısmının ise ekonomik kapsamda yapılması planlanıyor.³¹

Tablodan da anlaşıldığı üzere askeri ve uluslararası askeri eğitim ve formasyon yardımlarının miktarı ekonomik yardımın iki katından fazladır.

31. Jeremy M. Sharp, "Egypt: Background and U.S. Relations", Congressional Research Service Report, 5 Haziran 2014.

Dolayısıyla ABD-Mısır ilişkilerinin güvenlik ek-seni üzerinden seyrettiği ve ordunun bu noktada büyük önem taşıdığı rahatlıkla ifade edilebilir. ABD Başkanı Obama'nın 28 Mayıs 2014'te yaptığı konuşmada "Mısır'la ilişkilerimizin -İsrail'le barış anlaşmasından radikalizme karşı müca-deleye kadar- güvenlik çıkarları üzerine kurulu olduğunu kabul etmeliyiz. Bu yüzden yeni hü-kümetle işbirliğini kesmeyeceğiz..."³² şeklindeki cümleleri bu açıdan önemlidir. Kısacası ABD, darbeyi sorunsallaştırmayarak askeri yönetime dolaylı destek sağlayan ve askeri ve güvenlik un-surlarını ilişkilerin merkezine alan bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşım ülke rejiminin ni-teliğini dert etmeyerek ordunun siyasal arenayı domine etmesine katkı sağlamaktadır. ABD Dış İşleri Bakanı John Kerry'nin darbeden hemen sonra ordunun Mısır demokrasisini kurtardığına yönelik sözleri³³ bu bağlamda değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Mısır'da 30 yıllık Mübarek iktidarının sonunu getiren devrimci harekete mü-dahale etmeyen ve geç de olsa Mübarek'in karşı-sında yer alan ordunun bu süreçte önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir. Ordunun bu davranışını şekillendiren birkaç faktörden bahsedilebilir. Ön-celikle protestocuların niceliği ve niteliği önem-lidir. Tahrir meydanına toplanan protestocuların sayısı kısa sürede milyonlarla ifade edilmeye baş-landı ve protestolar diğer şehirlere de yayıldı. 25 Ocak'ta Tahrir'de toplanan protestocular Mısır halkını hem sosyo-ekonomik hem de ideolojik anlamda temsil eden bir özelliğe sahipti. Dolayısıyla bu hareket belirli bir grubun kalkışması değildi. Pankartlar ve sloganlar da bu durumun temel göstergesiydi. Kullanılan dil ideolojik içe-rikten ziyade halkın ve belirli ideolojik grupların genel taleplerini ifade eden ortak bir içeriğe sahipti. "Ekmek, özgürlük, onur", "Mübarek git", "Halk sistemin değişmesini istiyor" gibi slogan

ve ifadeler bu anlamda çarpıcı örneklerdir. Başta Tahrir olmak üzere diğer şehirlerdeki meydanlar küçük birer Mısır'dı. Sonuç olarak sayıları mil-yonları bulan halka ateş açmak ordu için rasyonel bir seçenek olamazdı.

3 Temmuz Darbesi: Ordu Yeniden Sahnede

Mübarek'in iktidarı terk ettiği 11 Şubat 2011 gü-nünden itibaren 30 Haziran 2012'ye kadar Mı-sır'da yönetimi Yüksek Askeri Konsey üstlendi. Konseyin yönetimi sivillere bırakması yaklaşık 17 ay sürdü. Haziran 2012'de yapılan seçimde cum-hurbaşkanlığına gelen Muhammed Mursi'nin bir yıllık iktidarına ordu 3 Temmuz 2013'te askeri darbeyle son verdi. Bu askeri darbenin birçok açıdan incelenmesi mümkündür. Ancak bu çalış-manın üzerinde duracağı soru, devrim sürecinde göstericilere müdahale etmeyen ordunun Rabia ve Nahda meydanlarına neden müdahale ettiği sorusu olacaktır.

Devrim sürecine de katılmış bazı grupları da içeren, Mursi'ye karşı başlayan protestoların arkasındaki oluşum ve "ayaklanma", "isyan" ya da "direniş" anlamına gelen Temerrüd hareketi Mursi'nin istifası için 22 milyon imza topladığını iddia etti (Müslüman Kardeşler'e göre sayı topladıkları imza sayısı sadece 170 bindi), son-rasında ise 30 Haziran günü Tahrir Meydanı'nı doldurarak Mursi'nin cumhurbaşkanlığından istifa etmesini istedi.³⁴ Ancak Mursi yönetimi bu çağrıya olumsuz cevap verdi. Olayların çatış-maya dönüşmesi ve 16 kişinin öldürülmesinin de etkisi ile ordu tarafların anlaşması için 48 saat süre tanıdığını, aksi halde kendi yol hari-tasını sunacağını açıkladı. Ordunun bir yandan "olaylara karışmayacağını" ilan edip öte yandan "halkın taleplerinin karşılanması yönünde bir çağrı yaparak" Mursi'nin istifa etmesini istediği bu açıklama, onun bu sürece müdahil olduğunu göstermiştir. Cumhurbaşkanı Mursi ise seçimle

32. Remarks by the President at the United States Military Academy Commencement Ceremony, White House, 28 Mayıs 2014.

33. "Kerry: Mısır ordusu demokrasiyi geri getirdi", BBC Türkçe, 2 Ağustos 2013.

34. "Devrimden darbeye", Al Jazeera Türk, 26 Ocak 2014.

iş başına geldiğini ve ancak seçimle iktidarı bırakacağını deklare ederek istifa etmeyi reddetti. Ordu 48 saatlik sürenin ardından 3 Temmuz günü iktidara el koyduğunu açıkladı. Darbe karşıtı gösterilere de çeşitli aralıklarla gerçek mermi kullanılarak müdahale edildi. Burada en baştaki soruya geri dönülecek olursa, ordu göstericilere neden ateş açtı?

Ordunun demokratik bir Mısır içinde sahip olduğu imtiyazları koruyamayacak olması önemli bir noktadır. Bu durum devrim sürecinde de söz konusuydu; ancak devrim sürecinden farklı olarak darbe sürecinde ordu çok geniş bir tabana sahip kitlelerle değil, belirli bir ideolojiye sahip bir kesimle karşı karşıya kaldı. Bir nevi “ordu vs. İhvan” tablosu ordunun elini rahatlattı. Bunun yanında ordu, darbe öncesinde ve sonrasında Mursi yönetimine karşı gerçekleşen kitlesel gösterileri meşruiyet kaynağı olarak kullandı. Ayrıca darbenin Mısır’a önemli yaptırımlar uygulayabilecek ülkeler için bir maliyet taşımaması da ordunun elini rahatlatan bir başka faktördü. Bu gerekçelere rağmen darbenin dayandığı rasyonel bir zeminden bahsetmek mümkün değildir. Darbeden sonra yapılan katliamlarda yaklaşık 2 bin kişi hayatını kaybetti (devrim sürecinde hayatını kaybedenlerin sayısı yaklaşık 900 kişiydi), 15-22 bin kişi ise tutuklandı.

Bu çerçevede 3 Temmuz darbesi 25 Ocak Devrimi ile başlayan değişim dalgasını tersine çevirmekle, yalnızca Mısır’ı değil, bölgesel değişim potansiyelini de etkiledi. Böylece “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreç durma noktasına geldi. Ayrıca bu darbe, iktidar değişimi gerçekleşse bile sürecin ordu tarafından geri çevrilebileceğini gösterdi.

LIBYA: BÖLÜNEN ORDU, BEKLENEN KAOS

Tunus’ta ve Mısır’da iktidar devrildiğinde Libya lideri Muammer Kaddafi halka hararetle konuşmalar yapıyor, çocuklara Libya’nın Mısır’a ve Tunus’a, Kaddafi’nin de Bin Ali ve Mübarek’e ben-

zemediğine dair şarkılar söyletiyordu. Muammer Kaddafi 1969’da bir askeri darbe sonucunda iktidara gelmesine rağmen düzenli ordunun ülke içindeki etkinliği sınırlıydı. Kaddafi düzenli ordudan ziyade kendisini ve rejimini korumakla görevli güvenlik birimlerine güveniyordu. Bu birimlerin başında Devrimci Komiteler, Devrim Muhafızları ve Halk Muhafızları geliyordu. Bunun yanında Kaddafi’ye bağlı silahlı güce sahip aşiretler de bulunuyordu.³⁵ Dahası Kaddafi dönemi Libyasında düzenli ordu birlikleri içinde yer almayan birçok silahlı birim bulunmaktaydı. Ayrıca personel ve teçhizat bağlamında gelişmiş bazı birimlerin, başta çocukları olmak üzere Kaddafi’ye yakın kişilerin yönetimi altında olduğunu da ifade etmek gerekir.³⁶ Bu silahlı birimler patrimonyal bir karaktere sahipti. Aynı zamanda doğrudan Kaddafi’ye bağlı olup ne kurumsal anlamda siyasi otoriteye bağlıydı ne de kamu kuruluşları tarafından kontrol edilebilmekteydi.

Libya aşiret bağları üzerinde şekillenmiş bir ülke olarak bilinir. Siyasi iktidar kavgalarının da bu aşiret mensubiyeti üzerinden kurulması da aşiretler arası rekabet ve işbirliğini etkileyen temel unsur olmuştur. Kaddafi rejimi de kimi aşiretlerle işbirliği yaparak, bazılarını da karşısına alarak siyasi varlığını sürdürmüştür. Bu siyasi yapı ülkenin siyasal coğrafyasını da etkilemiştir. Ülkenin batısı ve güneyi Kaddafi iktidarı ile işbirliği yapan bölgeler iken, Bingazi başta olmak üzere doğu kısmı ise muhalif olarak biliniyordu. Batı’da Margariha ve Verfel kabileleri ile işbirliği söz konusuydu ve bunlardan oluşturulan silahlı birliklerin başında Kaddafi’nin oğlu Hamis bulunmaktaydı.³⁷ Bu ayırım rejimin ülkenin batısını ekonomik yatırım ve kalkınma açısından kayırdığına, doğu kısmını ise

35. Hanspeter Mattes, “Challenges to Security Sector Governance in the Middle East: The Libyan Case”, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, Working Paper, no. 144 (2004).

36. Saïd Haddad, “The role of the Libyan army in the revolt against Gaddafi’s regime”, Aljazeera Network Paper, 16 Mart 2011.

37. Michael A. Makara, “Coup-Proofing, Military Defection, and the Arab Spring”, *Democracy and Security*, c. 9, no. 4 (2013), s. 353.

ihmal ettiğine dair duyguları besliyordu.³⁸ Kaddafi'ye karşı en yoğun başkaldırının Bingazi'de gerçekleşmiş olması ve çatışmaların da en yoğun bir şekilde burada yaşanmış olması bu siyasal coğrafya ile doğrudan alakalıdır.

Bu coğrafi ayırımın yanında, Libya silahlı kuvvetleri çok parçalı bir yapıya sahipti. Silahlı kuvvetlerin bu çeşitliliği iki amaca matuf olarak yorumlanabilir. Birincisi, bu yapı düzenli orduyu dengelemek ve rejime karşı olası bir askeri darbe-ye karşı kullanılmak üzere oluşturulduğu ki nitekim 1969'da iktidarı ele geçirdikten sonra Kaddafi rejimi birçok darbe girişimi ile karşı karşıya kaldı. İkinci amaç ise, düzenli ordudan farklı olarak muhalif isyanların gerçekleştiği durumlarda Kaddafi'ye bağlı birlikler tereddütsüz bir şekilde rejimi korumak üzere harekete geçmeleridir.

Libya'da 2011 Şubat ayının başında protestolar başladığında bu iki seçenek de pratiğe dökülmüştür. Rejime karşı isyan başladığında Kaddafi Ordu Komutanı olan Ebu Bekir Yunis Cabir'i darbe endişesiyle ev hapsinde tuttu. Protestolara ilk müdahale eden birlikler düzenli ordu değil, Kaddafi rejimini korumak üzere oluşturulan birlikler oldu. Ancak Bingazi bölgesinde bulunan ve Kaddafi dönemi boyunca rejimle anlaşamayan ordu içindeki bazı aşiretlere bağlı önemli ölçüdeki silahlı birimlerin de ayaklanmaya katılması, Kaddafi'yi savunmakla görevli birimleri çaresiz bıraktı. Ayaklanmanın ilk üç ayında 8 bine yakın askerin ordudan kopuşu³⁹ göz önünde bulundurulduğunda ordudan kopmaların bireysel düzeyde değil kitlesel düzeyde yaşandığı görülmekte ve bu durum ordunun çözülmesine yol açtı.

Daha donanımlı olan rejim güçlerinin Bingazi'de geri adım atmasına rağmen rejim birlikleri birçok yerde kontrol sahibiydi. Fakat 19 Mart'ta

Fransa'nın rejim güçlerini bombalaması güç dengeğini değiştiren çok kritik bir adımdı. Bir gözlemcinin ifadesine göre bu müdahale olmasaydı başkent Trablus'tan Bingazi'ye doğru yola çıkan askeri destek Bingazi'nin rejim güçlerinin eline geçmesine neden olabilirdi. Dolayısıyla Libya'da devrimin akıbetini Birleşmiş Milletler kararı sonrası gerçekleşen NATO müdahalesi belirledi denebilir. Rejim güçlerine ait ağır silahların büyük bir kısmını yok eden bu müdahale sonrasında rejim karşıtı güçler büyük bir avantaj kazanmış ve Kaddafi'yi iktidardan indirmişti.

Libya'da ordunun bölünmesi, Kaddafi'nin devrilmesinde büyük rol oynarken, orduyu Kaddafi sonrası geçiş sürecini kontrol altında tutacak güçten yoksun bıraktı.

İsyanlar başladıktan sonra ordunun bölünmüş olmasının temel sebebi, ordunun aşiret bağlılıklarını eriterek kurumsal bir düzeye ulaşamamış olmasıdır. Ordunun bölünmesi, Kaddafi'nin devrilmesinde büyük rol oynarken, orduyu Kaddafi sonrası geçiş sürecini kontrol altında tutacak güçten yoksun bıraktı. Ordunun otoriter gücünün zayıflamış olduğu ülkede ağır silahlara sahip birçok grubun varlığı halen devam eden istikrarsız bir geçiş sürecinin temel nedenlerinden biridir.

SURIYE: ARAP BAHARININ KIŞI

Önce Tunus sonra Mısır'da uzun süredir iktidarda bulunan bin Ali ve Mübarek'in devrilmesi diğer ülkelerdeki devrimci hareketleri motive eden temel unsur oldu. Yine de Suriye devriminin hem yapısal bağlamda hem de sürecin işleyişi açısından oldukça farklı özellikler gösterdiği ifade edilebilir.

38. "Popular Protest in North Africa and the Middle East (V): Making Sense of Libya", *International Crisis Group Middle East/North Africa Report*, no. 107, s. 17-18.

39. Florence Gaub, "The Libyan Armed Forces between Coup-proofing and Repression", *The Journal of Strategic Studies*, 2013, c. 36, no. 2, s. 235.

Öncelikli olarak Suriye rejiminin -iktidarın çeşitli kademelerinde Sünni yöneticiler bulunsa da- bir azınlık rejimi olması yapısal bir ayrımdır. İkinci önemli fark ise diğer ülke liderlerine nazaran Cumhurbaşkanı Beşşar Esed'in daha genç olması. Her ne kadar babasının yerine geçmiş olması Esed rejiminin bütün yükünü ve imajını kendisine yüklemiş olsa da oğul Esed'in iktidarda kaldığı süre kısadır. Bunun yanında özellikle iktidarının ilk yıllarından itibaren zaman zaman reform vaadinde bulunması, bazı güvenlikçi politikaları esnetmesi ve Hafız Esed dönemine göre Sünni kesimi iktidara daha fazla ortak etmesi kendisine belli bir düzeyde meşruiyet sağladı.

Suriye'de Nusayri iktidarının 1970'ten beri kendisini ordu üzerinden korumuş olması ordu-parti-rejim bütünlüğünü sağladı.

Suriye'de barışçıl protestolar yayılmaya başladığında Suriye ordusu -Mısır ve Tunus'ta yaşanan tecrübenin aksine- tereddütsüz bir şekilde protestoları bastırmaya yöneldi. Ordunun bu tavrını belirleyen ana unsur ordunun rejimle sahip olduğu tarihsel ve yapısal ilişkidir. Bağımsızlık sonrası azınlıkların Suriye ordusu içinde ağırlıklı bir konum elde etmesi iki temel unsura dayanır: Birincisi Fransızların yerleşik iktidardaki Sünni unsurlara karşı denge olarak benimsedikleri "azınlık politikası" olarak adlandırılan tercihleri⁴⁰; ikincisi ise Sünni aşiretlerin askerlik mesleğini çocukları için tercih etmemeleridir.⁴¹ Ancak ordunun bu heterojen kompozisyonu, kurumsal bir kimliğe sahip olmaması, belirli bir

ideolojik yaklaşımla homojenleşmemesi ve gerek siyasal anlamda gerekse ordu içinde güç sahibi belirgin bir otorite altında olmadığı için, 1970'e kadar oldukça dağınık bir görünüm arz etti ve ardı arkası kesilmeyen bir darbe döneminin oluşmasına sebep oldu.

1946-1963 arası dönemde ordu içindeki kliklerin iktidar savaşı ve karşılıklı tasfiyeler, azınlıkların ordu içinde yükselmesinin önünü açtı. Nusayri unsurların rejim içinde etkili bir konumu elde etmesi ise Mart 1963 darbesi ile gerçekleşti. 1963 darbesinden sonra Nusayri bu avantajı da kullanarak -özellikle 1966'ya kadar- ordu ve Baas içindeki Sünnilerin ve diğer unsurların tasfiyesi için uğraş verdiler.⁴²

1970 darbesi ise kendi içindeki mücadelelere rağmen Nusayri rejiminin hakimiyetine giden yolu açtı. 1970 darbesi bu anlamda önceki darbelerden net bir şekilde ayrılmıştır. Hafız Esed'in iktidarda kalmasını sağlayan temel unsurlardan biri 1970 darbesinden sonra orduyu kontrol altında tutabilmiş olmasıdır. Ayrıca Hafız Esed bütün yönetimi Alevi ordu mensuplarından oluşturmak yerine, rejimi geniş tabanlı bir koalisyon üzerine temellendirdi.⁴³ Bu koalisyonun sosyo-ekonomik açıdan alt sınıflardan oluşan diğer etnik ve mezhepsel kökenli unsurları barındırmış olması, rejimin Suriye'deki bütün unsurları kapsadığı ve bu açıdan güçlü bir meşruiyete sahip olduğu anlamına gelmez. Aksine rejimin üzerinde temellendiği koalisyon büyük ölçüde Nusayri kesimin merkezde ve kritik noktalarda yer aldığı ve diğer etnik ve mezhebi fraksiyonlarla seçmecî yöntemle (co-optation) işbirliği yapılmasıyla oluşmaktaydı.⁴⁴

Özellikle ordu söz konusu olduğunda ordunun komuta merkezinde Hafız Esed'le kan

40. Eyal Zisser, "Syrian Army on the Domestic and External Fronts", *Armed Forces in the Middle East: Politics and Strategy* içinde, der. B. Rubin ve T. A. Keaney, (Londra: Frank Cass Publisher, 2002), s. 116.

41. William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, (İstanbul: Agora Yayınları, 2008), s. 248

42. Daniel Pipes, *The Alawi Capture of Power in Syria*, *Middle Eastern Studies*, Vol. 25, No. 4, Oct., 1989, s. 442.

43. Eyal Zisser, "Will Bashar el-Asad Be Last?" *Middle East Quarterly*, Spring 2013, Vol. 20, Issue 2, ss. 3-12.

44. Patrick Seale, *Asad of Syria: The Struggle for the Middle East*, (Londra: I.B. Tauris, 1988), ss. 169-184

bağına sahip kişiler ve Hafız Esed'le bir şekilde yakınlık kurmuş diğer unsurlardan farklı şahsiyetler Mustafa Talas örneğinde olduğu gibi yer almaktaydı. Mustafa Talas Sünni olmasına rağmen 1972'den 2004'e kadar Savunma Bakanlığı yaptı. Hafız Esed 2000 yılında öldüğünde üst düzey generallerin yaklaşık yüzde 90'ının Alevi olması bu anlamda önemli bir göstergedir. Dolayısıyla ordu ve güvenlik birimlerinin Esed'e olan bağlılığı ve desteği kurumsal ve profesyonel bağlamda değil, kan bağından ve patronajlık ilişkisinden kaynaklanıyordu. Hafız Esed ayrıca ordu içinden kendisine yönelecek tehditleri savuşturmak üzere ayrı ayrı istihbarat birimleri kurdu ve bu şekilde Kasım 1983'te kalp krizi geçirdiği sırada kardeşi Rıfat Esed'in darbe girişimi ile iktidarı ele geçirmesine engel olabildi.⁴⁵

Esed'in orduyu kendi kontrolü altında ve kendine sadık bir noktada tutma becerisi 1976-1982 arasındaki ayaklanmalarda rejimin devamını sağladı. Özellikle 1980'de başlayan ve 1982'de büyük bir katliamla bastırılan Hama'daki olaylar, ordunun Esed'e bağlılığı açısından önemli bir gösterge oldu. Şubat 1982'de Hama'ya sevk edilen ordu birlikleri şehri neredeyse yok etme pahasına isyanı bastırdı. Bu operasyonların sonunda yaklaşık 40 bin insan hayatını kaybetti. Bu durum, Esed ile ordu ve güvenlik güçlerinin "kader birliği" içinde olduklarını gösterdi ve aynı zamanda bu iki unsur "suç ortağı" haline getirdi.

Ordunun Esed iktidarına sahip çıkmasının temel sebebi, kendi kaderini rejimin varlığına bağlamış olmasıdır. Dolayısıyla muhtemel bir iktidar değişiminin kurumsal düzeyde orduyu etkilememesi mümkün değildir. Nusayri iktidarının 1970'ten beri kendisini ordu üzerinden korumuş olması ordu-parti-rejim bütünlüğünü sağlamıştır.

SONUÇ

Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte ortaya çıkan protesto dalgaları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra şekillenen otoriter Arap rejimlerinde pek de alışık olunmayan bir süreç oldu. Protestoların niteliği ve niceliği, orduların bu süreçte takındığı pozisyon, uluslararası güçlerin bu gelişmelere yaklaşımı, bu sürecin işleyişini ve sonuçlarını oluşturan en önemli unsurlardı. Bu unsurların etkileşimi ve sonuçları hem ülke siyasetlerinin değişimine yön vermiş hem de yeni bölgesel düzenin kapısını aralayan kaotik bir dönemin başlangıcı olmuştur. Süreci ülke ordularının davranışları üzerinden okuyan bu çalışmanın dikkat çektiği noktalar şu şekilde özetlenebilir:

- "Arap Baharı" olarak adlandırılan süreçte rejim değişimi talebiyle ortaya çıkan ülkelerde, orduların geliştirdiği farklı tepkiler devrimci hareketlerin başarısını doğrudan etkiledi. Orduların rejime sahip çıktığı ülkelerde süreç iç savaşa evrildi ve bu ülke yönetimleri ya yüksek yoğunluklu çatışma sonucunda devrilmiş ya da -Suriye örneğindeki gibi- iç savaşa rağmen hâlâ varlıklarını devam ettirebilmektedir.
- Ordunun devrimci hareketlere verdiği tepki, ülkelerin siyasal ve sosyal kompozisyonu, orduların tarihsel tecrübesi ve kurumsallaşma düzeyine göre farklılık göstermekte. Bütün bu unsurlar, aynı zamanda ordunun rejimle kurduğu ilişkiyi belirlemekte.
- Siyasal iktidarın dini, mezhebi veya bir aşiret bağı üzerinden kurulduğu ülkelerde ordu yeterli bir kurumsallaşma düzeyine erişememekte ve patrimonyal bir karaktere sahip olmaktadır. Ordunun kendi varlığını rejimin varlığına bağladığı bu ülkelerde devrimci hareketlere müdahale etme olasılığı yüksektir.
- Ordunun takındığı tavır yalnızca ülke içinde değil, bölgesel düzeyde de etkili olabilmektedir. "Arap Baharı" sürecinde önce Suriye ordusunun göstericilere müdahalesi, sonra Mısır'daki 3 Temmuz darbesi bölgesel çapta

45. Nikolas van Dam, *Suriye'de İstikrar Mücadelesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s. 122-124.

- etkili oldu ve değişim dalgasının “difüzyon etkisi” ile yayılmasını durdurdu.
- Böylesi bir sürece yönelik bir siyaset geliştirecek ülkelerin de ordunun muhtemel tepkisini hesaba katmaları ve mümkünse orduyu yönlendirmesi gerekmektedir.
 - Arap Baharı süreci ülke ordularının üzerinde de etkili olmuştur. Libya’da ordunun kitlesel kopmalarla bölünmüş olması iktidar değişimini kolaylaştırdı fakat Kaddafi sonrasında ordu ülke içi kontrol kapasitesini kaybetti.

2010 yılının sonunda Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da otoriter rejimlerin değişimi talebiyle başlayan ve çeşitli formlarda hâlâ sürmekte olan "Arap Baharı" birçok çalışmaya konu oldu. Bu çalışmada protestoların yaşandığı dört farklı ülkedeki değişim süreçleri, orduların etkisi merkeze alınarak incelendi. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde ordu-rejim ilişkilerinin tarihi ve ordu yapılanmaları kısaca ele alındı. Çalışmanın odak noktası ise, orduların değişim dalgası karşısında takındıkları tavrı belirleyen ana unsurlar. Bu unsurlar kısaca, ordunun etnik, mezhepsel veya kabilevi bir örgütlenmeye dayanıp dayanmaması, bir başka deyişle kurumsallaşma derecesiyle protesto hareketlerin niteliği ve niceliğidir. Bu unsurlar ordunun yalnızca protestolar karşısında takındığı tavrı belirlemekle kalmadı, aynı zamanda ordunun bütünlüğünü koruyup koruyamaması noktasında da etkili oldu.

"Arap Baharı" sürecinde ayaklanmaların yaşandığı ülkelerin tümünü analiz etmek bu çalışmanın çerçevesini aşan bir mahiyete sahip. Dolayısıyla, genel bir tablo çıkarmak amacıyla, ordunun bütünlüğünü koruduğu ve göstericilere müdahale etmediği, böylece iktidar değişimi yaşandığına şahit olduğumuz Mısır ve Tunus; ordunun bölündüğü, fakat iktidar değişiminin yaşandığı ülkelerden Libya; çeşitli düzeylerde kopmalar yaşanmasına rağmen büyük ölçüde rejime sadık kalan ordunun müdahalesi sonucunda önce iç savaşa sonra da uluslararası bir soruna dönüşen Suriye'deki devrimci süreç incelendi.



ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • KAHİRE

www.setav.org